

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 5
วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2566

ผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการศึกษาไทยในยุค 4.0 Ethical Leadership of School Administrators for the Education of Thailand 4.0

เกรียงไกร บุตะเคียน และสุทธิพงศ์ บุญผดุง
นักศึกษาลัทธิสุตรครุศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
E-Mail: s64561802069@ssru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งเป็นต้นแบบความประพฤติปฏิบัติที่ดีทางจริยธรรม เป็นที่ยอมรับแก่ผู้ตาม เพื่อนำไปสู่แนวทางการปรับปรุงสถานศึกษาโดยใช้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ในยุคการศึกษาไทย 4.0 ผู้เขียนจึงนำเสนอคุณลักษณะเชิงจริยธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการศึกษาไทย 4.0 พึงมี เพราะถือได้ว่าเป็นผู้นำทางการศึกษาต้องตระหนักในภารกิจความรับผิดชอบ และเอาใจใส่อย่างยิ่งในการพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ ควบคู่กับพื้นฐานการมีคุณธรรมจริยธรรมที่เป็นแบบอย่าง แก่บุคลากรทางการศึกษา และนักเรียนให้เป็นผู้มีจริยธรรมควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลต่อไป

คำสำคัญ: ผู้นำเชิงจริยธรรม, การศึกษาไทย 4.0

Abstract

This article focuses on the ethical leadership of school administrators. Which is a role model of good ethical behavior being acceptable to followers. To lead to guidelines for improving schools by using ethical leadership of school administrators. In the Thai education 4.0 Era, the author therefore presents the ethical characteristics that school administrators in the Thai education 4.0 Era be supposed to because they can be regarded as educational leaders who must be aware of their mission and responsibility. And pay great attention to the development of education to be effective coupled with an exemplary moral and ethical foundation for educational personnel and students to be ethical along with transformation in the next digital age.

Keywords: Ethical leadership, Education of Thailand 4.0

บทนำ

กระทรวงศึกษาธิการเป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมคุณธรรมในการศึกษาทุกระดับเพื่อเป็นรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และโมเดลประเทศไทย 4.0 ที่มุ่งพัฒนาประเทศ

มีความสมดุลทั้งด้านวัตถุและจิตใจก้าวไปสู่สังคมแห่งคุณธรรม ตลอดจนสร้างมาตรฐานด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยกำหนดยุทธศาสตร์การเสริมสร้างคุณธรรมในสังคมไทย ผ่านกลไกทางการศึกษา สร้างความเข้มแข็งในระบบการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมคุณธรรมของ กระทรวงศึกษาธิการให้เป็นเอกภาพ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการส่งเสริมคุณธรรมของ กระทรวงศึกษาธิการ และกำหนดกลยุทธ์การเสริมสร้างคุณธรรมของสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัว รวมทั้งสร้างและพัฒนาระบบบริหารจัดการงานด้านส่งเสริมคุณธรรมและพัฒนาศักยภาพบุคลากรผู้ทำหน้าที่ ในการส่งเสริมคุณธรรม ตลอดจนสร้าง พัฒนาและขยายเครือข่ายขับเคลื่อนคุณธรรมโดยสร้างระบบบริหารจัดการ เครือข่ายและแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมและการคลังในการส่งเสริมเครือข่ายคุณธรรม (ศูนย์ปฏิบัติการต่อต้านการทุจริต กระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

ผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็นบุคคลที่สำคัญในการปฏิรูปการศึกษา ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อให้ระบบการศึกษาเป็นกลไกหลักของการขับเคลื่อนประเทศและ ส่งเสริมเยาวชนที่จะเป็นกำลังพัฒนา ประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างสมบูรณ์จึงจำเป็นต้อง มีภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมที่เหมาะสม มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพในการบริหาร ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกผัน (Disruptive Change) ในพลวัตของโลกศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนแปลงของบริบทเศรษฐกิจและสังคมโลกอันเนื่องจากการปฏิวัติ ดิจิทัล (Digital Revolution) การเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรม 4.0 (The Fourth Industrial Revolution) การ ดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของระบบการศึกษาในด้านคุณภาพและ มาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับและการพัฒนาบุคลากรด้านวิทยาศาสตร์ภาษาอังกฤษ เทคโนโลยี ผู้บริหาร สถานศึกษาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาเพราะมีอำนาจในการ ตัดสินใจรวมทั้งการกำหนด นโยบายต่าง ๆ ของสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรมีคุณลักษณะที่ดีทั้งทางด้านคุณวุฒิและคุณธรรม จริยธรรมเพื่อความสำเร็จในการบริหาร สถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นตัวแปรที่สำคัญในการปฏิรูปการ เรียนรู้ในสถานศึกษา เพราะผู้บริหารสถานศึกษาคือผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่จะต้องเป็นตัวอย่างของการปฏิรูป ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้และการบริหารให้กับครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชน รวมไปถึง ผู้บริหารจะต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างเหมาะสม (กัญญาภักดิ์ ไข่มเพชร และจุฬาพรณภรณ์ ธนะแพทย์ , 2565)

ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม

การให้ความหมายหรือคำนิยามของภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม (Ethical leadership) จากการศึกษา ค้นคว้า เอกสารบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ทำให้ทราบว่าผู้มีให้คำนิยามของ ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมไว้หลายทัศนะ ดังเช่น

Dirks and Ferrin (2002 : 7-8) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมเป็นผู้นำที่สามารถอธิบายถึงระดับ จริยธรรมว่าประกอบไปด้วย หลักความซื่อตรง (Integrity) และจะได้รับความไว้วางใจ (trust) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่ง ที่สำคัญสำหรับผู้นำที่จะทำให้เกิดการยอมรับจากผู้ร่วมงาน

Brown et al. (2005 cited in Prince & Tumlin, 2009 : 96) ให้ความหมาย ภาวะผู้นำเชิง จริยธรรมว่าหมายถึง การอธิบายถึงความประพฤติที่เหมาะสมที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และวิธีการ การปฏิบัติของ

บุคคลและเป็นความสัมพันธ์ภายในบุคคล เป็นพฤติกรรมที่สนับสนุนส่งเสริม ความประพฤติให้กับลูกน้องหรือผู้ร่วมงานใน 2 ลักษณะ คือ ด้วยวิธีการส่งเสริมสนับสนุน และด้วยการแสดงออกถึงตัดสินใจของผู้นำ

Freeman and Stewart (2006 : 2) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม คือ การกระทำอย่างตรงไปตรงมาหรืออย่างบริสุทธิ์ใจของผู้นำ ที่แสดงออกถึงคุณลักษณะที่ดี โดยมองเห็นคุณค่าในสิ่งที่ถูกต้อง (The right values) หรือการเป็นผู้มีลักษณะน่าเชื่อถือ (Strong character) การเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น (The example for others) การมีความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ล่อใจ (Withstand any temptations)

Resick, Hanges, Dickson and Mitchelson (2006 : 346-347) กล่าวว่า คุณลักษณะนิสัย (Character) และความซื่อตรง (Integrity) ของผู้นำ จะเป็นรากฐานสำหรับบุคคลในการควบคุม ความเชื่อทางจริยธรรม (Ethical beliefs) คุณค่าทางจริยธรรม (Ethical values) และการตัดสินใจทางจริยธรรม (Ethical decisions) และภาวะผู้นำ เกี่ยวข้องกับวิธีการกระทำที่เคารพต่อสิทธิ (Respects the rights) และศักดิ์ศรี (Dignity) ของคนอื่น ผู้ซึ่งมีภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม จะตัดสินใจ โดยให้สังคมมีส่วนร่วมและใช้การโน้มน้าวใจใจให้ผู้อื่นทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

Wayne State Colledge (2008 : 12) ให้ความหมาย ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม เป็นการนำมารวมกันระหว่าง การตัดสินใจเชิงจริยธรรม (Ethical decision-making) กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม (Ethical behavior) มันเกิดขึ้นในแต่ละคนและในบริบทขององค์กร ความรับผิดชอบ (Responsibility) เป็นสิ่งที่สำคัญมาก สำหรับผู้นำที่จะตัดสินใจและแสดง พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ในวิถีทางจริยธรรมและการตรวจสอบว่าองค์กรมีความเข้าใจหรือมีการปฏิบัติต้องมีเกณฑ์ด้านจริยธรรมขององค์กร

Heiskanen (2009) ให้ความหมาย ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical leadership) ว่าหมายถึง ผู้นำที่ปฏิบัติแต่ “สิ่งดี ๆ จะมีความรับผิดชอบต่อบุคคลและผลประโยชน์ของบุคคลหรือที่คนอื่นมักพูดว่า ผู้นำที่ดีจะทำแต่สิ่งดี ๆ เสมอ ผู้นำเชิงจริยธรรมจะมีความพยายามอย่างหนักสำหรับการได้มาซึ่งผลลัพธ์และสิ่งที่ดี ๆ เพราะเขาทั้งหลายจะมีวิธีการทำงานหรือกำหนดเส้นทางเดิน เพื่อความสำเร็จที่ชัดเจนยิ่งไปกว่านั้นผู้นำที่ดีจะต้องทำแต่สิ่งดี ๆ และเป็นประโยชน์จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างมนุษยชาติที่ดีทุก ๆ การตัดสินใจในการปฏิบัติของผู้นำเชิงจริยธรรมจะมีความหมายเสมอ

Neubert et al. (2009 : 159) ได้กล่าวถึง ความหมายของภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ว่าหมายถึง ลักษณะของผู้นำที่แสดงออกดังต่อไปนี้ คือ เป็นบุคคลที่มีความพินิจพิจารณาและเข้าใจในหลักการของจริยธรรมและคุณธรรมในการดำรงชีวิต เป็นผู้ที่มีพฤติกรรม พฤติกรรมการนำและพฤติกรรมตัดสินใจจากการมีส่วนร่วมที่เห็นพ้องต้องกันจากทุกฝ่าย และสามารถอธิบายในสิ่งที่ตนเองกระทำได้

สุธาสนี แม้นญาติ (2554 : 14-15) กล่าวถึง ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ประกอบด้วย ตัวแปรสังเกตได้ 11 ตัว ได้แก่ 1) ความผูกพันต่อองค์กร 2) ความยุติธรรม 3) การดูแลเอาใจใส่ 4) การเสริมพลังอำนาจ 5) ความรับผิดชอบต่อ 6) การสะท้อนคิด 7) วิสัยทัศน์ 8) ความซื่อสัตย์ 9) ความไว้วางใจ 10) การยึดหลักคุณธรรมและความดี และ 11) การมุ่งผลสัมฤทธิ์

ปัทมา แคนยุกต์ (2554 : 11) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง รูปแบบของผู้นำที่ยกระดับความประพฤติและความปรารถนาเชิงจริยธรรมของทั้งผู้นำและผู้ตามให้สูงขึ้น และก่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่ายอำนาจของผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อทำให้ผู้ตาม เกิดความไม่พึงพอใจต่อสภาพเดิม เกิดความขัดแย้งระหว่างค่านิยมกับวิธีปฏิบัติ สร้างจิตสำนึกผู้ตามให้เกิดความต้องการในระดับที่สูงขึ้นกว่าเดิมนำไปสู่

จุดมุ่งหมายที่สูงขึ้น ซึ่งลักษณะและพฤติกรรมภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมที่สร้างขึ้นจากการวิเคราะห์เอกสาร และผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญสอดคล้องกับภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของปีเตอร์ จี นอร์ทเฮาส์ (Peter G. Northouse) ประกอบด้วย การให้ความเคารพผู้อื่น การบริการผู้อื่น การแสดงถึงความเที่ยงธรรม ยืนหยัดความซื่อสัตย์และสรรสร้างความเป็นทีมงาน

สุเทพ ปาลสาร (2555 : 9) ได้พัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมในผู้บริหารสถานศึกษา กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมหรือการแสดงออกด้านความประพฤติ การกระทำและการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการยอมรับและศรัทธาของผู้เกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงผลสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร พฤติกรรมดังกล่าวประกอบด้วย 1) การแสดงออกถึงความไว้วางใจ (Trust) 2) การแสดงออกถึงความรับผิดชอบ (Responsibility) 3) การแสดงออกถึงความเคารพ (Respect) 4) การแสดงออกถึงความ เป็นพลเมืองดี (Citizenship) 5) การแสดงออกถึงความยุติธรรม (Fairness)

กฤษณา เหลืองทอง (2556 : 6) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม หมายถึง ผู้นำที่มีแนวทาง ในการประพฤติปฏิบัติที่ดีต่อตนเอง ต่อนักเรียน ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ต่อองค์กร และต่อสถานศึกษา เพื่อ ประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกของผู้บริหารที่สามารถทำให้ ผู้ร่วมงานยอมรับและให้ความร่วมมือในการประสานงาน และความศรัทธา เพื่อจะนำไปสู่การบรรลุ วัตถุประสงค์ขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษาประกอบด้วย 1) การแสดงออกถึง ความไว้วางใจ 2) การแสดงออกถึงความรับผิดชอบ 3) การแสดงออกถึงความเคารพ 4) การแสดงออกถึงความ เป็นพลเมืองดี 5) การแสดงออกถึงความยุติธรรม โดยพฤติกรรมการกระทำดังกล่าวนี้จะคำนึงถึงผลสำเร็จ ใน การบรรลุเป้าหมายขององค์กร

แนวคิดการบริหารการศึกษาไทย 4.0

ในยุคการศึกษาไทย 4.0 ที่การเรียนการสอนมุ่งสอนให้ผู้เรียน สามารถนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ทุกหนทุก แห่งบนโลกนี้ มาบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนานวัตกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ดังนั้นการศึกษายุคใหม่ต้องเน้นแสวงหาการเรียนรู้ได้เอง อย่างท้าทาย สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ต่อยอดความรู้ เดิม คิดและประยุกต์ใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ได้ เหมาะกับตนเอง สังคม ตามสถานะการณ์ การจัดการศึกษา 4.0 จึงต้องนำเอาหลักการ เกี่ยวกับยุคสมัยใหม่ ที่ตรงความสนใจของ ชนพื้นเมืองดิจิทัล ที่มีชีวิตในโลกไซเบอร์ ซึ่งประกอบด้วยการจัดการศึกษาที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันบนไซเบอร์ โดยใช้ขีดความสามารถของระบบ เชื่อมโยงทางฟิสิกส์กับไซเบอร์ ที่มีอุปกรณ์สมัยใหม่ช่วย เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต ฯลฯ

เมื่อแนวโน้มการพัฒนาประเทศมุ่งเน้นที่การขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม แล้วการศึกษาของประเทศควร จะพัฒนาระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในยุค “ประเทศไทย 4.0” เมื่อการเข้าถึง เนื้อหาความรู้มีลักษณะเปิด เข้าถึงได้ง่าย การแสวงหาความรู้จึงทำได้เร็ว เด็ก เยาวชนยุคใหม่ มีลักษณะเป็น ชนพื้นเมืองดิจิทัล Digital native ทำให้การเรียนการสอนแบบเก่าในห้องเรียน ที่ใช้วิธีการท่องจำเนื้อหา ตาม แผนการสอน ตามกรอบหลักสูตร หรือทำโจทย์ ทำข้อสอบแบบเดิมจึงไม่เหมาะกับการศึกษายุคใหม่ ด้วย ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางการจัดการศึกษา คน ที่จะเป็นกำลังในการพัฒนาชาติในยุค 4.0 นอกจากจะต้องมีทักษะจากความรู้ตามหลักสูตรที่ได้จดจำร่ำเรียน

มา (Cognitive skills) ส่วนหนึ่งแล้วยังต้องมีทักษะอีกส่วนหนึ่ง คือทักษะที่ได้จากการทำงานของมันสมองส่วนหน้า รุ่งมาจากการหล่อหลอมฝึกฝน (Non-Cognitive skills) ปฏิบัติให้เป็นคนไม่มั่งง่าย รู้จักใช้ความคิด ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง แสวงหาการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง สร้างสรรค์แนวทางในการพิชิตแก้ปัญหา มีความมุ่งมั่น บากบั่นไม่มั่งง่าย ถือว่าเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นต้องปลูกฝังให้กับเยาวชนทุกคน นอกเหนือไปจากการให้ความรู้เนื้อหาวิชาในตำราเรียน ที่เรียกว่า พุทธิศึกษา พลศึกษา จริยศึกษา และหัตถศึกษา เป็นทักษะที่ทุกคนต้องมีและจะต้องสร้างขึ้น โดยการหล่อหลอมฝึกให้ทำงานชำนาญจนติดเป็นนิสัยที่ แสดงออกโดยอัตโนมัติ คำว่า จิตตะ มานะ วิริยะ อุตสาหะ เป็นเพียงความรู้ที่เราสอนให้จดจำ แต่เราไม่เคยปลูกฝัง ในยุคนี้ครูอาจารย์ในสถานศึกษาทุกระดับ จะต้องทำหน้าที่ให้ครบทั้งสองส่วน คือให้ความรู้และปลูกฝังนิสัยที่เกิดจากการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ของสมองส่วนหน้า โดยอาศัยกระบวนการสอน และการฝึกให้ทำซ้ำ ๆ ให้มีความมุ่งมั่นบากบั่น มานะไม่ย่อท้อง่าย ๆ เพื่อเพิ่มความสามารถในการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองจากองค์ความรู้ผ่านทางนวัตกรรมที่เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง

ดังนั้นแนวทางในการพัฒนาระบบการศึกษาของประเทศไทยที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน จึงต้องนำแนวคิด การศึกษาไทย 4.0 ไปใช้ในการบูรณาการการจัดการเรียนการสอนด้วยการใช้เทคโนโลยีแสวงหาความรู้ ต่อยอดองค์ความรู้ และเป็นการศึกษาสู่ออนาคต ที่เน้นการผลิตคนไปสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างแท้จริง

บทบาทผู้นำเชิงจริยธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในยุค 4.0

ภาวะผู้นำสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในยุค 4.0 ตามทัศนะของ Strauss (2010) นำเสนอทักษะ 10 ประการสำหรับการเป็นผู้นำศตวรรษที่ 21 และการเป็นเจ้าของอนาคตที่เป็นต้นแบบ ดังนี้ (1) มีทักษะการคิด และการแก้ปัญหาอย่างอิสระที่ลึกซึ้ง (deep independent thinking and problem-solving) (2) มีความยืดหยุ่นทางจิตใจ (mental flexibility) เพื่อการแก้ปัญหาที่ เหมาะสมและทำงานได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ (3) คล่องทางภาษาด้วยความคิด (fluency with ideas) สามารถอธิบายเรื่องราวต่างๆ ทั้งการพูดหรือการเขียนที่คนอื่นสามารถ เข้าใจได้ (4) ความสามารถในการกระบวนการและการสร้างรูปแบบกระบวนการ (proficiency with processes and process models) เป็นความสามารถในการอธิบายรายละเอียดของปัญหาและการกำหนดรูปแบบกระบวนการดำเนินงานเพื่อการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิผล (5) ความริเริ่ม สันนิษฐาน (originality of contributions) เป็นความสามารถในการนำเสนอ มูลค่าเพิ่มให้เกิดขึ้น (6) มีนิสัยการค้นหาสมมติฐานหรือกลุ่มลูกค้ำที่มีศักยภาพที่ซ่อนอยู่ (a habit of finding hidden assumptions and niches) (7) แสดงอคติที่มีต่อโอกาสและการ กระทำ (a bias toward opportunity and action) เป็นความสามารถในการคาดคะเนและ การพูดถึงการดำเนินงานและโอกาสที่สูญเสียไปจากการเลือกทางเลือกหนึ่ง แทนการเลือกอีก ทางเลือกอื่น (8) ใช้เครื่องมือทั้งหมดที่มีอยู่ในการรวบรวมข้อมูล (uses all available tools, in data collection) รวมทั้งประสาทสัมผัสทั้งห้าและการรับรู้โดยสัญชาตญาณ เพื่อให้หน้าหนัก และคุณค่า (9) การตัดสินใจที่มีพลังเร้าใจและเชิงบวก (energy, enthusiasm, and positivity about decision making) (10) เพิ่มผลผลิตด้วยตนเองที่ยั่งยืน (Self-sustaining productivity) เป็นความสามารถในการใช้ทักษะแรก 9 ประการที่กล่าวถึง มีการคิดอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะฝังติดตัวไปชั่วชีวิต และสามารถใช้ได้จากงานหนึ่ง ไปสู่อีกงานหนึ่ง

อัญวิทย์ ศรีจันทร์, สิริฉันท์ สติกรกุล และปทีป เมธาคุณวุฒิ (2559) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำในศตวรรษที่ 21 ประกอบไปด้วย 7 คุณลักษณะดังนี้ (1) คุณธรรมนำผลงาน ความซื่อสัตย์ต่อ ตนเองและผู้อื่น อดทนต่องานทุกชนิด คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ตรง ต่อเวลาไม่เบียดเบียนผู้อื่น รักษาติภาคภูมิใจในความเป็นไทย (2) ประสานแรงจูงใจ การยกย่อง การส่งเสริมและให้กำลังใจ จูงใจให้ผู้อื่นได้บังคับบัญชาเห็นความสำคัญและคุณค่าของงานรวมถึง ปฏิบัติงานได้ (3) เปี่ยมวิสัยทัศน์ สามารถให้ข้อมูลแก่ผู้อื่นได้บังคับบัญชาถึงแนวโน้มการ ปฏิบัติงานในอนาคตของหน่วยงานได้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องในอนาคต (4) กล้า ตัดสินใจกล้าคิดกล้าพูดกล้าทำอย่างมีเหตุผล กล้าเผชิญสถานการณ์การทำงานที่ยากลำบากได้ มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย (5) ว่องไวสื่อสารสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าใจผู้อื่น (6) ทำงานมุ่งเป้าหมาย การแสวงหาวิธีการที่จะทำให้สิ่งต่างๆ ดี ขึ้นเติบโตขึ้นเพื่อให้ประสบความสำเร็จและบรรลุจุดมุ่งหมาย (7) เชื่อมสายสัมพันธ์คนจะต้องให้ ความสำคัญและเชื่อมความสัมพันธ์ที่ดี ในองค์กร

พรชัย เจดามาน (2560) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำในศตวรรษที่ 21 : ไทยแลนด์ 4.0 สิ่งที่ทำทลายความสามารถ คือ ความสามารถนำพาองค์กรของตนให้อยู่ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมองเห็นการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นโอกาส การทราบวิธีการค้นหา การเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้อง และทราบวิธีที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพทั้งจาก ภายในและภายนอกองค์กร ได้แก่ ด้านนโยบาย การสร้างอนาคต ด้านวิธีการอย่างเป็นระบบใน การมองหาคาดการณ์ถึงการเปลี่ยนแปลง ด้านวิธีที่ถูกต้องในการสร้าง ความคุ้นเคยกับการ เปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกองค์กร ด้านนโยบายในการสร้างสมดุลระหว่างการ เปลี่ยนแปลงกับความต่อเนื่อง เพราะนโยบายการสร้างสรรคสิ่งใหม่อย่างเป็นระบบ สามารถสร้างเหล่านี้ให้องค์กรในฐานะที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังทำให้องค์กรบจะเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นคือโอกาสที่เกิดขึ้นใหม่ภายใต้บทบาทสำคัญ (1) การทำความรู้จักกับการ เปลี่ยนแปลง (To Make the Change) (2) สร้างการเปลี่ยนแปลง (Leadership to Change Intervention) ของแผนปฏิบัติการในการปรับแต่งสิ่งต่างๆ ให้แตกต่างจากเดิม (3) การเป็น ตัวแทนความเปลี่ยนแปลง (Change Agent) มีหน้าที่ในการจัดกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายใน องค์กรเพื่อพัฒนา (4) การเป็นนักคิด นักพัฒนาที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก (The Thinkers Developers keep Pace with the Changing World) มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง (5) การบริหารงานแบบประชาธิปไตย (Democratic Administrative) (6) การเป็นผู้ประสานงานในองค์กรให้เกิดการทำงานที่ราบรื่น (Organization is Coordinating a Smooth Operation) (7) การประนีประนอม(Compromise) (8) การประชาสัมพันธ์ (Public Relations) (9) การประชาสงเคราะห์ (Public Welfare)

ธีระ รุญเจริญ (2562) กล่าวถึง กล่าวถึงผู้นำการเปลี่ยนแปลงการศึกษาในยุคดิจิทัล ประกอบด้วย (1) มีคุณธรรมนำความรู้ (2) เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (3) อยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างมีความสุข (4) มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง (5) มุ่งทำงานและสร้างความเชี่ยวชาญในชีวิต (6) เป็นผู้คิด เป็นอย่างสร้างสรรค์ (7) รักการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเรียนรู้ด้วยตนเอง (8) รู้จักคิดประดิษฐ์ นวัตกรรมใหม่ ๆ (9) รักการทำงาน (10) รักการเปลี่ยนแปลง (11) มีความเป็นสากลรอบรู้ ภาษาสากล (12) ใช้สื่อ/เทคโนโลยีได้ดี (13) เข้าใจวัฒนธรรมนานาชาติ (14) มีค่านิยมสากล และ (15) บูรณาการวิถีชีวิตไทยและสังคมสากลอย่างมีความสุข

ตามที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในยุคการศึกษาไทย 4.0 หมายถึง บุคลิกลักษณะของผู้นำที่ จำเป็นในการนำพาองค์กรประกอบไปด้วย (1) การมีคุณธรรมจริยธรรม (2) ความความรู้รอบ ด้าน (3) มีวิสัยทัศน์

กว้างไกลและเฉียบคม (4) การบริหารงานแบบประชาธิปไตย (5) สร้างการ เปลี่ยนแปลงให้ทันกับยุคสมัย (6) มีทักษะในการสื่อสารรอบด้าน (7) รู้เท่าทันเทคโนโลยี สามารถนำเทคโนโลยีมาพัฒนาคน ปรับใช้ในการบริหารงานในด้านต่างๆ ในองค์กร

บทบาทผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน (2557) ได้กล่าวถึง ทักษะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาใน ศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 7 ทักษะ ดังนี้ (1) ทักษะทางด้านเทคโนโลยี (Computing and ICT Literacy) (2) ความสนใจใคร่รู้ และจินตนาการ (Curiosity and imagination) (3) การคิด วิचारณญาณ และการแก้ปัญหา (Critical thinking and problem solving) (4) ความคิด สร้างสรรค์และพัฒนานวัตกรรม (Production and innovation) (5) ทักษะในการสื่อสารและ ร่วมมือ (Communicational collaboration) (6) การคิดในเชิงธุรกิจและทักษะประกอบการ (Corporate and entrepreneurial spirit) (7) ทักษะการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม และการสนใจ ต่อโลก (Cross cultural & global awareness)

บุษยพรรณ พระมวาทย์ (2558) ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในการ บริหารสถานศึกษาในยุคใหม่ โดยการกำหนดภารกิจของผู้บริหารสถานศึกษา ไว้ดังนี้ (1) เป็น ผู้นำด้านการเรียนการสอน เน้นการสอนที่มีคุณภาพ จัดสื่อการสอนที่มีคุณภาพและมีเทคนิค การสอน (2) ผู้นำด้านนวัตกรรม เป็นสัญลักษณ์ของโรงเรียน ทำงานเป็นทีม การสร้าง ประวัติศาสตร์ที่ดีของโรงเรียน (3) ผู้นำด้านการจัดการดำเนินงานด้านการเงิน อาคารสถานที่ ความ ปลอดภัย กำหนดแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ของโรงเรียน (4) ผู้นำด้านทรัพยากรมนุษย์ เป็นผู้นำ และสอนงานครู พัฒนาขีดความสามารถของครู (5) ผู้นำด้านกลยุทธ์ การจัดการวิสัยทัศน์ ภารกิจ วัตถุประสงค์ และพัฒนาวิธีการที่จะไปสู่วัตถุประสงค์ และวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ (6) ผู้นำกิจกรรมนอกโรงเรียน เป็นตัวแทนของโรงเรียน ปกป้องครูจากแรงกระแทกภายนอก รักษา ผลประโยชน์ และชื่อเสียงของโรงเรียน (7) เป็นผู้นำกิจกรรมภายในโรงเรียน โดยเป็นผู้ประสาน และบริหารผลประโยชน์ของทุกฝ่ายใช้ทรัพยากร ทั้งงบประมาณ วัสดุ และบุคลากรให้เกิด ประโยชน์สูงสุด

เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2559) ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ เกี่ยวกับเทคโนโลยี การสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ (ICT) และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการ บริหารจัดการสถานศึกษาเพื่อการใช้ ICT ให้เหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างคุ้มค่าแท้จริง ดังนั้น คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษา ยุคดิจิทัลจึงควรเป็นดังต่อไปนี้ (1) กำหนดวิสัยทัศน์ ด้าน ICT ของสถานศึกษาให้ชัดเจน (2) การบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ Hardware, Software, Network สะดวกต่อการใช้งาน (3) การสร้างวัฒนธรรมการทำงานและบรรยากาศสถานศึกษาให้มีการใช้ ICT อย่างแพร่หลาย (4) การฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรทุกคนของสถานศึกษาให้มีความรู้ความสามารถด้าน ICT อย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ (5) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องทำตนให้เป็นอย่างที่ตีสามารถจะใช้ ICT ในการปฏิบัติงานอย่างได้เหมาะสม (6) ส่งเสริมสนับสนุนสร้างแรงจูงใจครูอาจารย์บุคลากรทุกคนของสถานศึกษาให้นำความรู้ความสามารถด้าน ICT และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่สถานศึกษาจัดให้มาสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ (7) จัดให้มีระบบการกำกับติดตามและการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการใช้ ICT

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการศึกษาไทย 4.0 ประกอบไปด้วย ด้านการเรียนการสอน ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ด้านการบริหารจัดการองค์กร ด้านผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ด้านการสื่อสารและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ด้านการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ ด้านค่านิยมและจริยธรรมของการเป็นผู้นำ

บทสรุป

กระทรวงศึกษาธิการเป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมคุณธรรมในการศึกษาทุกระดับเพื่อเป็นรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และโมเดลประเทศไทย 4.0 ที่มุ่งพัฒนาประเทศมีความสมดุลทั้งด้านวัตถุและจิตใจก้าวไปสู่สังคมแห่งคุณธรรม ตลอดจนสร้างมาตรฐานด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยกำหนดยุทธศาสตร์การเสริมสร้างคุณธรรมในสังคมไทยผ่านกลไกทางการศึกษา สร้างความเข้มแข็งในระบบการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมคุณธรรมของกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นเอกภาพ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการส่งเสริมคุณธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ และกำหนดกลยุทธ์การเสริมสร้างคุณธรรมของสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัว รวมทั้งสร้างและพัฒนาระบบบริหารจัดการงานด้านส่งเสริมคุณธรรมและพัฒนาศักยภาพบุคลากรผู้ทำหน้าที่ในการส่งเสริมคุณธรรม ตลอดจนสร้าง พัฒนาและขยายเครือข่ายขับเคลื่อนคุณธรรมโดยสร้างระบบบริหารจัดการเครือข่ายและแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมและการคลังในการส่งเสริมเครือข่ายคุณธรรม

ผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็นบุคคลสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อให้ระบบการศึกษาเป็นกลไกหลักของการขับเคลื่อนประเทศและส่งเสริมเยาวชนที่จะเป็นกำลังพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างสมบูรณ์ จึงจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมที่เหมาะสมในการบริหารจัดการสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคการศึกษาไทย 4.0 ที่การเรียนการสอนมุ่งสอนให้ผู้เรียน สามารถนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่งบนโลกนี้ มาบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนานวัตกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ดังนั้นการศึกษายุคใหม่ต้องเน้นแสวงหาการเรียนรู้ได้เอง อย่างท้าทาย สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ต่อยอดความรู้เดิม คิดและประยุกต์ใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ได้ เหมาะกับตนเอง สังคม ตามสถานะการณ์ การจัดการศึกษา 4.0 จึงต้องนำเอาหลักการ เกี่ยวกับยุคสมัยใหม่ ที่ตรงความสนใจของ ชนพื้นเมืองดิจิทัล ที่มีชีวิตในโลกไซเบอร์ ซึ่งประกอบด้วยการจัดการศึกษาที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันบนไซเบอร์ โดยใช้ขีดความสามารถของระบบเชื่อมโยงทางฟิสิกส์กับไซเบอร์ ที่มีอุปกรณ์สมัยใหม่ช่วย เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต ฯลฯ ดังนั้น การดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของระบบการศึกษาในด้านคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุก ระดับและการพัฒนาบุคลากรให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง ผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาเพราะมีอำนาจในการตัดสินใจรวมทั้งการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของสถานศึกษา ผู้บริหารจึงควรมีคุณลักษณะที่ดีทั้งทางด้านคุณวุฒิและคุณธรรมจริยธรรมเพื่อความสำเร็จในการบริหารการศึกษา จากการพัฒนาบรรณกรรมและเอกสารต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ จึงสรุปได้ว่า บทบาทและภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการศึกษาไทย 4.0 ควรเป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะที่ประกอบไปด้วย ด้านการเรียนการสอน ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ด้านการบริหารจัดการองค์กร ด้านผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ด้านการสื่อสารและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ด้านการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ และด้านค่านิยมและจริยธรรมของการเป็นผู้นำ เพื่อนำพาสถาบันการศึกษาไปสู่ การศึกษาไทย 4.0 ได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณะ เหลืองทอง. (2556). ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลเมืองพะเยา. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง, การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยพะเยา.
- กัญญาภัค ไช้เพชร และจุฬาพรธรรณ ณะแพทย์. (2565). ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ในยุคศตวรรษที่ 21. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์. 7(2). หน้า 51-64.
- ธัญวิทย์ ศรีจันทร์, สิริฉันท์ สติรกุล และปทีป เมธาคุณวุฒิ. (2559). การวิเคราะห์องค์ประกอบ คุณลักษณะ ภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของกรรมการองค์การนิสิตนักศึกษา. วารสารวิธีวิทยาการวิจัย, 29(2). หน้า 139-156.
- ธีระ รุญเจริญ. (2562). ทิศทางการจัดการเรียนรู้สู่การศึกษา 4.0 ในยุคดิจิทัล. บทความการบริหารการศึกษา กับการพัฒนาการจัดการเรียนรู้สู่การศึกษาในยุคดิจิทัล ชุดที่ 1 น. 5-9. อุบลราชธานี: วิทยาการพิมพ์ 1973.
- บุษยพรรณ พระมวาทย์. (2558). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับ การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพะเยา เขต 1. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยพะเยา.
- ปัทมา แคนยุกต์. (2554). รูปแบบการสร้างเสริมภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของนักศึกษาหลักสูตรพยาบาลศาสตร บัณฑิต วิทยาลัยพยาบาลเครือข่ายภาคใต้. ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาภาวะผู้นำทางการบริหาร การศึกษา, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พรชัย เจดามาน. (2560). ผู้นำในศตวรรษ 21: ไทยแลนด์ 4.0. จาก <https://www.kroobannok.com>
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. (2557). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ต้องก้าวให้พ้นกับดับของตะวันตก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจวิทยาลัย.
- ศุภย์ปฏิบัติการณ์ต่อต้านการทุจริต กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). แผนปฏิบัติการส่งเสริมคุณธรรม ประจำปี งบประมาณ พ.ศ. 2560-2564. กรุงเทพฯ: ศุภย์ปฏิบัติการณ์ต่อต้านการทุจริต กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุเทพ ปาลสาร. (2555). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุธาสนี แม้นญาติ. (2554). โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหาร สถานศึกษา สังกัดกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เอกชัย กีสุขพันธ์. (2559). การบริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล. เข้าถึงได้จาก <http://www.trueplookpanya.com>.
- Brown, M. E., Trevino, L. K., & Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and test. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 79(10). Pp. 117-134.
- Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2002). Trust in leadership: meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of applied psychology*, 87(4), 611.
- Freeman, E. R. & Stewart, L. (2006). Developing ethical leadership. Form http://www.corporate-ethics.org/pdf/ethical_leadership.pdf

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 5
วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2566

- Heiskanen, E. (2009). What makes a leader good. from <http://www.feedbackcatalog.com/index.php/en/newsletter-july-2009/what-make-a-leader-good>.
- Neubert, M. J., Carlson, D. S., Kacmar, K. M., Roverts, J. A. & Chonko, L. B. (2009). The virtuous influence of ethical leadership behavior: Evidence from the field. From <http://www.apa.org/pubs/librarians/guides/psycinfo-orgbehav.pdf>
- Resick, Hanges, Dickson & Mitchelson (2006). A cross-cultural examination of the Endorsement of Ethical leadership. *Journal of Business Ethic.* 63. Pp. 345-359.
- Strauss, L. (2010). 10 Skills critical to owning an outstanding future. From <http://www.successful-blog.com/1/10-critical-skills-of-highly-successful-21st-century-leaders/>
- Wayne State Colledge. (2008). Wylie's pointers and tips. Form http://www.wsc.edu/student_activies/clubs.handbooks/pointers_tips.pdf